

Eugen Petre SANDU

PRELEGERI de FOLCLOR MUZICAL ROMÂNESC

EUGEN PETRE SANDU

**PRELEGERI
de
FOLCLOR MUZICAL
ROMÂNESC**

in memoriam - GHEORGHE OPREA

**Editura Universitaria
Craiova, 2014**

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Paul Baidan

Universitatea din Pitești

Conf.univ.dr. Constantina Boghici

Universitatea “Valahia” din Târgoviște

Copyright © 2014 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SANDU, EUGEN PETRE

Prelegeri de folclor muzical românesc / Sandu Eugen

Petre. - Craiova : Universitaria, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-14-0863-4

784(498)

398.8(498)

CURSUL 1 .

CONCEPTUL DE FOLCLOR: TRADIȚIE ȘI SINCRETISM

1.1. *Folclorul ca sistem cultural*

Cadrul noțiunii de folclor nu a fost lămurit decât foarte târziu, deoarece însăși originea și evoluția cuvântului presupune o cuprindere vastă de fapte și fenomene de cultură populară. O limpezire în terminologie a presupus (măcar cu aproximație) surprinderea granițelor culturii populare și raportarea ei la întreaga cultură, în ansamblul ei (ca totalitate a valorilor materiale și spirituale); primele direcții care s-au îndreptat spre explicarea și fructificarea faptelor de cultură populară, au avut ca mobil interesul pentru popor (epoca luminilor) conjugat cu interesul pentru cultura popoarelor primitive, față de care gândirea europeană vine în contact în urma descoperirilor geografice, iar criteriul valoric l-a constituit... vechimea. Fundamentarea criteriului valoric pe vechimea faptelor evaluate are la bază o tendință permanentă a naturii umane, care de la epocă la alta va căpăta noi atribute:

- la primitivi: cultul strămoșilor;
- la grecii antici: trecutul pierdut în legendă;
- la clasici: antichitatea;
- la romantici: primitivismul.

De-a lungul vremii, preocupările pentru tradițiile sau antichitățile populare, pentru primitivism, dobândesc o amploare deosebită: dacă Giambattista Vico, în 1725, în *Scienza nuova*, preferă limba primitivă a popoarelor sălbatice (o consideră mai vie, mai colorată) în defavoarea popoarelor

civilizate (cu un vocabular mai restrâns, mai abstract) și Montaigne va avea aceeași predilecție, Johann Gottfried Herder, în anii 1778-1779, prin colecțiile publicate *Volkslieder* și *Stimmen der Volker in Liedern*, și întreaga mișcare romantică va prezenta un interes cultural față de literatura populară și valorificarea ei; încă de atunci valorile intrinsece ale poeziei populare sunt reprezentate atât prin valoare documentară (etno - istorică) cât și estetică (artistică).

În cultura română, momentul 1848 se înscrie în această mișcare romantică, dar va căpăta și alte conotații: creșterea interesului față de ideile militante de emancipare socială și națională, de rolul poporului în făurirea istoriei și a culturii naționale. Alecu Russo, în acest context, propune ca soluție unică, regenerarea culturii românești moderne pe baze folclorice.

În prelungirea entuziasmului romantic se vor regăsi începuturile și dezvoltarea unei atitudini explicative față de poezia populară și de folclor, tendința de a descifra în poezia populară psihologia specifică fiecărui popor. Pe această linie, apare școala etnopsihologică inițiată de filologul german L. Uhland și fundamentată de H. Steinthal, M. Lazarus, W. Wundt. Mai târziu Hans Naumann va expune o controversată teorie potrivit căreia, în ansamblul cultural al unei națiuni, poezia populară este treapta inferioară.

Preocupările genetice ale etnopsihologilor vor deschide perspective în interpretarea literaturii populare, ca manifestare a psihologiei populare, iar ele vor fi semnalate la noi, mai întâi, de B. P. Hașdeu iar apoi de Ovid Densusianu în lucrările cărora, cercetarea folclorului va însemna cunoașterea psihologiei populare, cunoașterea vieții sufletești a unui popor.

1.2. *Orientări științifice – constituire și evoluție*

După o diversitate de atitudini explicative față de cultura și literatura populară, treptat are loc o înfiripare a orientărilor științifice în abordarea evenimentelor, remarcându-se în acest sens două planuri.

O categorie a folclorului literar care s-a impus și care și-a menținut un anumit primat, este *basmul fantastic* în care frații Grimm cred că au descoperit o sursă importantă a vechii mitologii germane. Ulterior M. Müller, promotorul școlii mitologice va încerca să reorienteze întreaga gândire anterioară către vechile mituri indo – europene. Aici trebuie menționat faptul că, spre deosebire de universalitatea temelor și motivelor basmului fantastic, celelalte categorii ale folclorului literar (legenda, snoava, povestirea) au o notă distinctivă mai înaltă. Fiecare categorie folclorică are un statut universal, determinat de cultura universală însăși, ca fenomen uman, dar implică o pluralitate de factori diferențiali, la nivel local, zonal, sau național.

Pentru a sintetiza modalitățile de abordare științifică a folclorului trebuie să menționăm următoarele tipuri fundamentale de cercetare: cercetarea nemijlocită, cercetarea tipologică, interpretarea teoretică și cercetarea funcțională.

- a. Cercetarea nemijlocită pornește de la investigația pe teren și implică următoarele obiective: culegerea faptelor și a informațiilor, cercetarea relației dintre faptele de folclor, cine creează și cum, care e rolul individului și al colectivității, circulația și distribuția zonală a faptelor de folclor, evoluția faptelor folclorice și mutațiile funcționale.
- b. Cercetarea tipologică reprezintă o treaptă superioară spre interpretarea teoretică. Obiectivele urmărite sunt foarte variate, constituindu-se pe niveluri și criterii.
- c. Interpretarea teoretică a faptelor, este o etapă în care are loc o cunoaștere de interes, o investigare obiectivă a

sensurilor și semnificației semnelor în sistemul semiotic general al folclorului.

- d. Cercetarea funcțională, reprezintă o altă abordare și aplicare a faptelor de folclor, și anume propune elaborarea unui sistem de explicații care să răspundă la întrebări privind geneza, evoluția și structura faptelor de cultură orală.

Bronislaw Malinowski este principalul fondator al acestei teorii; el construiește un întreg sistem teoretic, pornind de la ideea că „*fiecare element constitutiv al unui ansamblu cultural se explică prin rolul actual, prin funcția pe care o îndeplinește în cadrul acestui ansamblu*”.

Condiționarea complexă a faptelor de folclor în raport cu alte sectoare ale culturii, vor determina cercetări interdisciplinare timpurii de o amploare și profunzime deosebită ce vor constitui primele orientări moderne în folcloristică. Metodologia lingvistică modernă va fi marcată de aplicarea a trei importante studii:

- a. A. Jolles în *Einfachen Formen* (1929) desemnează anumite categorii ca forme simple ce „*nu sunt numai reflexul unor tipare...ci se nasc în mod natural*”.³
- b. P.G. Bogatyrev – R. Jakobson în *Die Folklore als besondere Form des Schaffens* (1928), explică raportul morfologic dintre limbă și formele simple. „Gramatica poeziei și a narațiunii orale nu reiese însă din transpunerea categoriilor limbii la faptul folcloric, ci din studiul fiecărei categorii folclorice ca sistem în care elementele pertinente se corelează, pe diferite planuri, între ele și cu întregul...”⁴
- c. V. I. Propp prin *Morfologia basmului* (1929) va produce o intensificare în orientarea folcloristicii către structu-

³ Pop, Mihai, Ruxândroi, Pavel, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976, pag. 25.

⁴ Pop, Mihai, Ruxândroi, Pavel, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976, pag. 27.

ralismul lingvistic, mai ales după traducerea lucrării în limba engleză; rapiditatea folcloriștilor de a îmbrățișa metodele structuralismului lingvistic este motivată prin caracterul literaturii orale care este mult mai formalizat, în defavoarea literaturii scrise și se datorează unor necesități mnemotehnice dar și puterii pe care tradiția o impune. În analiza morfologică pe care o întreprinde, V. Propp va introduce noțiunea de *funcție* care va reprezenta unitatea de bază a basmului: „*rostul acestui fapt în corelație cu alte fapte...*”⁵

Trăsătura comună dată de mulțimea manifestărilor este aceea că sunt manifestări artistice ce aparțin culturii populare spirituale. Cultura populară se definește (în general) la rândul ei în raport cu noțiunea de cultură; aceasta se constituie din totalitatea valorilor materiale și spirituale create de omenire, ca rezultat al îndelungatei practici social – istorice prezentându-se astfel ca un fenomen social.

Idei moderne sunt prezentate și de Cl. Lévi – Strauss, în analiza structurii miturilor. Fiecare mit are la bază o relatare care intră în corelație cu altele alcătuind pachete de relații; mitemele (unități constitutive fundamentale) capătă semnificație numai prin corelarea lor în sistem. Această structură este comparată cu o partitură muzicală în care sunt citite ambele planuri (orizontal – melodia, vertical – acordurile).

Folcloristica românească va asimila selectiv experiența internațională și o va adapta la coordonatele specifice, la determinările social – istorice concrete.

1.3. Cultură populară – folclor

În încercarea de definire a conceptului de folclor putem spune că există trei direcții mari:

- a. folclorul ca știință a tradiției conservat oral;

⁵ Idem, pag. 29.

- b. folclorul ca totalitate a faptelor artistice care țin de particularitățile unui popor;
- c. folclorul ca etnopsihologie.

Observăm, astfel, diferitele accepții date noțiunii de folclor, care în mod majoritar se referă la fenomene de cultură populară și permit ca soluție accesibilă, următoarea convenție: „*folclorul, poate fi definit...ca mulțimea a manifestărilor artistice literare, muzicale, kinetice și comportamentale care aparțin culturii populare spirituale*”⁶. Trăsătura comună dată de mulțimea manifestărilor este aceea că sunt manifestări artistice ce aparțin culturii populare spirituale. Cultura populară se definește (în general) la rândul ei în raport cu noțiunea de cultură; aceasta se constituie în totalitatea valorilor materiale și spirituale create de omenire, ca rezultat al îndelungatei practici social – istorice prezentându-se astfel ca un fenomen social. Prin crearea termenului de *folclor* („popor - știință, cunoștință”) are loc o distincție evidentă între cultura tradițională, esențial orală a păturilor populare și cultura evoluată a aristocrației. Delimitarea are loc între două culturi ce erau marcate în plan terminologic prin opoziția: cultură populară – cultură aristocratică; termenul prim, va fi însă cel ce se va impune deoarece, el desemnează un fenomen mai constant și mai unitar. Noțiunea de cultură populară este imprecisă din cauza ambiguității termenului „popor”, cuvânt a cărui accepție a suferit unele modificări.

Procesul de diferențiere a culturilor etnice este un proces lent care pune în opoziție *cultura orală* cultivată de masele populare și *cultura scrisă* adoptată de clasele aristocratice. Pe măsura adâncirii proceselor de stratificare socială are loc o nouă distincție datorată diviziunii sociale a muncii ce va determina apariția unor „creatori” de valori culturale anume specializați (ne referim la cultura laică, pentru

⁶ Pop, Mihai, Ruxăndroi, Pavel, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976, pag.36.

că în cultura de factură religioasă aceștia existau din epoca primitivă: preoți, șamani etc.). În aceste condiții, se produce o nouă opoziție: *cultura profesionistă* se opune folclorului, respectiv *culturii neprofesioniste*. Totuși termenul „profesionist” este peiorativ, neadecvat față de fenomenul însuși; se poate vorbi de un anume profesionalism în interpretare care nu duce însă la conștiința paternității operei de artă.

Filozofia germană va încetățeni și o altă opoziție: *cultură majoră* – *cultură minoră* față de care, Lucian Blaga refuzând să accepte o asemenea ierarhie de valori, arăta: „*O cultură minoră poate să fie însă deosebit de înfloritoare și bogată. Cât de înfloritoare și bogată poate să fie o cultură minoră care nu merită niciodată disprețul nimănui o știm bunăoară din experiențele noastre cu privire la cultura populară românească*”⁷. Am observat astfel că, în decursul anilor, cultura populară a fost reprezentată prin denumiri relative și insuficient de adecvate ce au condus la crearea unor raporturi valorice:

- cultură orală – cultură scrisă;
- cultură neprofesionistă – cultură profesionistă;
- cultură minoră – cultură majoră.

În timp, treptat, se va ajunge la folosirea unor termeni care vor anula raporturile valorice:

- cultură populară – cultură cărturărească.

Vom prefera să folosim termenul de *cultură cărturărească*, termen ce pentru început va reprezenta aspectul preponderent al culturii aristocratice dar care în timp nu va rămâne aservit intereselor claselor dominante și se va constitui în expresie majoră pentru întreaga națiune.

Pentru muzică, s-au folosit, termenii de *muzică populară* respectiv *muzică cultă*, opoziție contestată de Constantin Brăiloiu, pentru cel de-al doilea termen, care va fi denumit ca

⁷ Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, București, E.L.U., 1969, pag. 264.